

Հովհաննես Թումանյան

Սասունցի Դավիթ

I

Առյուծ-Մըհերը, զարնով դյուցազուն,
Քառասուն տարի իշխում էր Սասուն.
Իշխում էր ահեղ, ու նրբա օրով
Հավքն էլ չէր անցնում Սասնա սարերով:
Սասնա սարերից շա՛տ ու շատ հեռու
Թընդում էր նրբա հրոշակն ահարկու,
Խոսվում էր իր փառքն, արարքն անվեհեր .
Հագար բերան էր մի Առյուծ-Մըհեր:

II

Էսպես, ահավոր առյուծի նըման,
Սասնա սարերում նըստած էր իշխան
Քառասուն տարի: Քառասուն տարում
«Ա՛խ» չէր քաշել նա դեռ իրեն օրում.
Բայց հիմի, երբ որ եկավ ծերացավ,
Էն անահ սիրտը ներս սողաց մի ցավ:
Սկըսավ մըտածել դյուցազուն ծերը.
Հասել են կյանքիս աշնան օրերը,

Շուտով սև հողին կերթամ ես գերի,
Կանցնի ծրխի պես փառքը Մըհերի,
Կանցնեն կ'անուն, կ'սարսափ, կ'ահ,

Իմ անտեր ու որբ աշխարքի վրրա
Ոտի կրկանգնեն հազար քաջ ու դև . . .
Մի ժառանգ չունեմ՝ իմ անցման ետև
Իմ թուրը կապի, Սասուն պահպանի . . .
Ու միտք էր անում հրսկան ծերունի:

III

Մի օր էլ՝ են գորշ հոնքերը կիտած,
Երբ միտք էր անում, երկրնքից հանկարծ
Մի հուր-հրրեղեն հայտնրվեց քաջին,
Ոտները ամպոտ կանգնեց առաջին:
Ողջո՛ւյն մեծագոր Սասնա հրսկային .

Քու ձենը հասավ աստրծու գահին,
Ու շուտով նա քեզ մի գավակ կրտա:
Բայց լավ իմանաս, լեռների՛ արքա,
Որ օրը որ քեզ ժառանգ է տրվել,
Էն օր կըմենոնք քու կինն էլ, դու էլ:
Իր կամքը լինի, ասավ Մըհերը.
Մենք մահինն ենք միշտ ու մահը մերը,
Բայց որ աշխարքում ժառանգ ունենանք,
Մենք էլ նրանով անմեռ կըմրնանք:
Հրեշտակն էստեղ ցուլացավ նորից,

Ու էս երջանիկ ավետման օրից
Երբ ինը ամիս, ինը ժամն անցավ,
Առյուծ-Մըհերը գավակ ունեցավ:

Դավիթ անվանեց իրեն կորյունին,
Կանչեց իր ախպեր Ձենով Օհանին,
Երկիրն ու որդին ավանդեց նրան,
Ու կինն էլ, ինքն էլ էն օրը մեռան:

IV

Էս դարում Մըսըր անհաղթ ու հրգոր
Մըսրա-Մելիքն էր նըստած թագավոր:
Հենց որ իմացավ՝ էլ Մըհեր չըկա,

Վեր կացավ կըռվով Սասունի վըրա:
Ձենով Օհանը ահից սարսափած՝
Թըշնամու առաջն ելավ գըլխաբաց,
Աղաչանք արավ, ընկավ ոտները.
Դու եղիր, ասավ, մեր գըլխի տերը,
Ու քու շըվաքում քանի որ մենք կանք,
Քու ծառան լինենք, քու խարշը միշտ տանք,
Միայն մեր երկիր քարուքանդ չանես
Ու քաղցըր աչքով մեզ մըտիկ անես:
Չէ՛, ասավ Մելիք, քու ամբողջ ազգով

Անց պիտի կենաս իմ թըրի տակով,
Որ Էգուց-Էլօր, ինչ էլ որ անես,
Ոչ մի սասունցի թուր չառնի իմ դես:
Ու գընաց Օհան՝ բուրբ-բովանդակ
Սասունը բերավ, քաշեց թըրի տակ.
Մենակ Դավիթը, ինչ արին-չարին,
Մոտ չեկավ դուշման Մելիքի թըրին:
Եկան քաշեցին՝ թե գոռով տանեն,
Թափ տըվավ, մարդկանց գըցեց դես ու դեն,
Փոքրիկ ճըկույթը մի քարի առավ,

Ապառաժ քարից կրրակ դուրս թրռավ:
Պետք է սպանեն էս փոքրիկ ծուռին,
Ասավ թագավորն իրեն մեծերին:
Թագավո՛ր, ասին, դու էսքան հրգոր,
Թըրիդ տակին է ողջ Սասունն էսօր.
Ի՞նչ պետք է անի քեզ մի երեխա,
Թեկուզ իր տեղով հենց կրրակ դառնա:
Դո՛ւք գիտեք, ասավ Մըսրա թագավոր,
Բայց թե իմ գըլխին փորձանք գա մի օր,
Էս օրը վրկա,

Սըրանից կըգա:

V

Էս որ պատահեց, մեր Դավիթ հըսկան
Մի մանուկ էր դեռ յոթ-ութ տարեկան .
Մանուկ են ասում, բայց էնքան ուժեղ,
Որ նըրա համար թե մարդ, թե մըժեղ:
Բայց վա՛յ խեղճ որբին աշխարքի վըրա,
Թեկուզ Առյուծի կորյուն լինի նա:
Ձենով Օհանին ուներ մի չար կին:
Մին-երկու լըռեց, մի օր էլ կարգին
Իրեն մարդու հետ սկըսավ կըռվել.

Ես մենակ հոգի, հագար ցավի տեր,
Ի՞նչ ես ուրիշի եթիմը բերել,
Նըստեցրել գըլխիս պարապ հացակեր . . .
Հո՛ղեմ գըլուխը . . . ես գերի հո չե՞մ՝
Ամենքի քեֆի ետևից թըռչեմ . . .
Մի կուռ կորցըրո՛ւ, կարգի՛ր մի բանի,
Գընա, իր համար աշխատանք անի . . .

Ու հետն սկըսավ ողբալ ու կոծել,
Իր օրը սըգալ, իր բախտն անիծել,
Թե անբախտ եղավ աշխարքի միջում,

Ոչ մի տեր ունի, ոչ մարդն է խրդում . . .
Գընաց Օհանը երեխի ոտի
Մի գույգ ոտնաման բերավ երկաթի,
Երկաթի մի կոռ շալակին դրրած,
Ու արավ Սասնա քաղքի գառնարած:

VI

Քըշեց գառները մեր հովիվ հրսկան,
Ելավ Սասունի սարերն աննըման .
«Է՛յ ջան, սարե՛ր,
Սասնան սարե՛ր . . .»
Որ կանչեց, նըրա ձենից ահավոր

Դըղորդ-դըմբդըմբոցն ընկավ սար ու ձոր .
Վայրի գագաններ բըներից փախան,
Քարեքար ընկան, դատարկուն եղան:
Դավիթը ընկավ նըրանց ետևից,
Որին մի սարից, որին մի ձորից
Աղվես, նապաստակ, գել, եղնիկ բըռնեց,
Հավաքեց, բերավ, գառներին խառնեց,
Իրիկվան քըշեց ողջ Սասնա քաղաք:
Կաղկա՛նձ ու ոռնո՛ց, աղմո՛ւկ, աղաղա՛կ . . .
Քաղքըցիք հանկարծ մին էլ էն տեսան՝

Գալիս են հըրես անհամար գագան.
«Վա՛յ, հարա՛յ, փախե՛ք . . .»
Մեծեր, երեխեք

Սըրտաճաք եղած,
Գործները թողած,
Որը տուն ընկավ, որը ժամ, խանութ,
Ու ամուր փակեց դուռն ու լուսամուտ:
Դավիթը եկավ, կանգնեց մեյդանում .
Վա՛հ, էս մարդիկը ի՛նչ վաղ են քընում.
Հե՛յ ուլատեր, հե՛յ գառնատեր .

Ելե՛ք, շուտով բացեք դռներ.
Ով մինն ուներ տասն եմ բերել,
Ով տասն ուներ քըսանն արել...
Շուտով ելե՛ք, եկե՛ք, տարե՛ք,
Ձեր գառն ու ուլ գոմերն արեք:

Տեսավ՝ չեն գալի, դուռ չեն բաց անում,
Ինքն էլ մեկնրվեց քաղթի մեյդանում,
Գըլուխը դըրավ մի քարի՝ մընաց,
Ու մուշ-մուշ քընեց մինչև լուսաբաց:
Լուսին իշխաններ ելան միասին,

Գընացին Ձենով Օհանին ասին.
Տո՛ Ձենով Օհան, տո՛ մահի տարած,
Էս խենթը բերիք, արիք գառնարած,
Ոչ գառն է ջոկում, ոչ գելն ու աղվես,
Գագանով լըցրեց մեր քաղաքն էսպես,
Աստված կըսիրես՝ դի՛ր ուրիշ բանի,
Թե չէ էս խա՛լխին լեղաճաք կանի:

VII

Ելավ Օհանը, Դավթի մոտ գընաց.
Հորեղբայր Օհան, հեռո՛ւ եկ, կամա՛ց,

Ուլեր կըփախչեն: Մին էլ էնտեղից

Մի բոզ նապաստակ, ականջները ցից,
Խրտնեց ու ահից դուրս պրծավ հանկարծ:
Դավիթն էր. ելավ, ետևից ընկած
Էն սարը քրշեց, ետ բերավ էս ձոր,
Բերավ, ուլերին խառնեց նորից նոր:
Օ՛ֆ, ի՛նչ դրժար է, հորեղբայր Օհան .
Աստված օխնել է էն սև-սև ուլեր,
Անա բոզալուկ էս ուլեր, որ կան,
Փախչում են, ցրվում ողջ սարերն ի վեր .
Էնքան են երեկ վազել, չարչարվե՛լ,

Մինչև հավաքել ու տուն են բերե՛լ...
Նայեց Օհանը, որ Դավթի հագին
Ոտնաման չի էլ մընացել կարգին,
Մահակն էլ մաշվել, մինչ բուռն է հասել,
Մի օրվա միջում էնքան է վազել:
Դավի՛թ ջան, ասավ, չեն թողնի էսպես,
Բոզալուկ ուլեր չարչարում են քեզ.
Էգուց նախիրը կըտանես արոտ:
Ասավ Օհանը ու մյուս առավոտ
Գընաց, նորից նոր մեր Դավթի ոտի

Մի ջուխտ նոր տրրեխ բերավ երկաթի,
Երկաթի մի կոռ հարյուր լըդրական
Ու շինեց Սասնա քաղքի նախրապան:

VIII

Քրշեց նախիրը մեր նախրորդ հրսկան,
Ելավ Սասունի սարերն աննըման:

«Է՛յ ջան, սարե՛ր,
Սասման սարե՛ր,
Ի՛նչ անուշ է
Ձեր լանջն ի վեր...»
Որ կանչեց, նրբա ձենից ահավոր

Դրդրդոց-դըմբդըմբոցն ընկավ սար ու ձոր:
Վայրի գագաններ բըներից փախան,
Քարեքար ընկան, դատարկուն եղան:
Դավիթն էր. ընկավ նրանց ետևից,
Որին մի սարից, որին մի ձորից,
Գել, ինձ, առյուծ, արջ ու վագրը բրոնեց,
Հավաքեց, բերավ, իր նախրին խառնեց
Ու առաջն արավ դեպ Սասմա քաղաք:
Ոռնո՛ց, մըռնչո՛ւն, աղմո՛ւկ, աղաղա՛կ...
Վախկոտ քաղքըցիք մին էլ ի՛նչ տեսան,

Հենց քաղքի վրբա անհամար գագան...
«Վա՛յ, հարա՛յ, փախե՛ք...»
Մեծեր, երեխեք
Սըրտաճաք եղած,
Գործները թողած
Փախան, ներս ընկան տուն, ժամ կամ խանութ,
Ամուր փակեցին դուռն ու լուսամուտ:
Դավիթը եկավ կանգնեց մեյդանում.
Վա՛հ, էս քաղքըցիք ի՛նչ վաղ են քընում:
Հե՛յ կովատեր, հե՛յ գոմշատեր,

Ելե՛ք, շուտով բացեք դրոներ,
Ով մինն ուներ տասն եմ բերել,
Ով տասն ուներ քրսանն արել:
Շուտով ելե՛ք, եկե՛ք, տարե՛ք,
Ձեր եզն ու կով գոմերն արեք:

Տեսավ՝ շեն գալի, դուռ շեն բաց անում,
Ինքն էլ մեկնըվեց քաղքի մեյդանում,
Գըլուխը դըրավ մի քարի, մընաց,
Ու մուշ-մուշ քրնեց մինչև լուսաբաց:
Լուսին իշխաններ ելան միասին,

Գընացին Ձենով Օհանին ասին.
Ամա՛ն, քեզ մատաղ, ա՛յ Օհան ախպեր,
Մեր եզն ու մեր կով թող մընան անտեր,
Միայն սրանից ազատ արա մեզ:
Ոչ արջն է ջոկում, ոչ գոմեշն ու եզ,
Մի օր էս քաղքին փորձանք կըբերի,
Արջերոց կանի, կըտա կավերի:

IX

Դավիթ չըդատավ, մի կըրա՛կ դատավ:
Ճարը կըտըրված՝ Օհանը բերավ
Նետ-աղեղ շինեց ու տըրվավ իրեն՝

Գընա, որս անի սարերի վըրեն:
Դավիթ նետ-աղեղն առավ Օհանից,
Հեռացավ Սասնա քաղքի սահմանից
Ու դատավ որսկան: Գնաց, մի կորկում
Լոր էր սպանում, ճնճղուկ էր գարկում,
Մըթանը գընում իրեն հոր ծանոթ
Աղքատ, անորդի մի ծեր կընկա մոտ,
Վիշապի նըման, երկա՛ր, ահագի՛ն
Մեկնըվում, քընում կըրակի կողքին:
Մի օր էլ, երբ որ իր որսից դարձավ,

Պատավր վրբեն սաստիկ բարկացավ.
Վա՛յ Դավիթ, ասավ, մահըս տանի քեզ,
Դո՞ւ պետք է էն հոր գավակը լինե՛ս:
Ձեռից ու ոտից ընկած մի ծեր կին
Ես եմ ու էն արտն աստըծու տակին,
Ինչո՞ւ ես գընում, տափում, տըրորում,
Իմ ամբողջ տարվան ապրուստը կըտրում:
Թե որսկան ես դու— նետ-աղեղըդ ա՛ն,
Ծըծմակա գըլխից մինչև Սեղանսար
Քու հերը ձեռին մի աշխարհ ուներ,

Որսով մեջը լի որսի սար ուներ.
Եղնիկ կա էնտեղ, այծյամ ու պախրա.
Կարո՞ղ ես գընա, էնտեղ որս արա:
Ի՞նչ ես, ա՛յ պատավ, էլ ինձ անիծում.
Ես ջահիլ եմ դեռ, ես նոր եմ լըսում:
Ո՞րտեղ է հապա սարը մեր որսի...
Գընա՛, հորեղբայրդ Օհանը կասի:

X

Հորեղբոր շենքում մյուս օրը ծեգին
Դավիթը կանգնեց աղեղը ձեռքին:
Հորեղբա՛յր Օհան, ինչո՞ւ չես ասել՝

Իմ հերը որսի սար է ունեցել,
Այծյամ կա էնտեղ, եղջերու, կըխտար.
Վեր կաց, հորեղբա՛յր, տար ինձ որսասար:
Վա՛յ, կանչեց Օհան, էդ քու խոսքը չէր,
Էդ ով քեզ ասավ, լեզուն պապանձվեր:
Էն սարը, որդի՛, գընաց մեր ձեռից,
Էն սարի որսն էլ գընաց էն սարից,

Էլ չկան այժյամ, եղջերու, կըխտար:
Քանի լուսեղեն քու հերը դեռ կար,
(Է՛յ գիղի օրեր ո՛րտեղ եք կորել),

Ես շատ եմ էնտեղ որսի միս կերել...
Քու հերը մեռավ, աստված խըռովեց,
Մըսրա թագավոր գորքեր ժողովեց,
Եկավ, մեր երկիր քարուքանդ արավ,
Էս սարի որսն էլ թալանեց, տարավ.
Եղնիկը գընաց, եղջերուն գընաց...
Մեր գիրն էլ հալթաթ էսպես էր գըրած:
Անցել է, որդի, քու բանին գընա,
Մըսրա թագավոր ձենըդ կիմանա...
Մըսրա թագավոր ինձ ի՞նչ կանի որ...

Ես ի՞նչ եմ հարցնում Մըսրա թագավոր.
Մըսրա թագավոր թող Մըսըր կենա,
Իմ հոր սարերում ի՞նչ գործ ունի նա...
Վեր կաց, հորեղբա՛յր, նետ-աղեղդ առ,
Կապարճըդ կապի՛ր, գընանք որսասար:
Ելավ Օհանը ճարը կըտըրված,
Գընացին տեսան՝ էլ ի՞նչ որսասար.
Անտառը ջարդած, պարիսպն ավերած,
Բուրգերը արած գետնին հավասար...